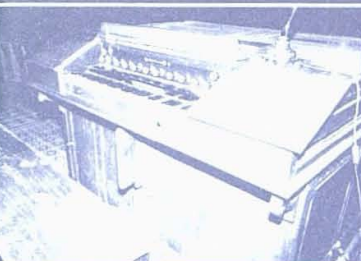

QUADERN DE
CULTURA
TRADICIONAL
I POPULAR

ANJUB

MESTRES, RELLOTGERS I

organistes EN EL
SEGLE XVIII

CONTALLES SOBRE
PERSONATGES POPULARS
ELS HEROIS

anjub.net

REP 10.000 VISITES
EN UN ANY

ENTRE ESPURNES
I FOC BALLEN

els diables

Caixa Tarragona

L'anjub ha complert 10 anys d'existència dins el món de la cultura tradicional i popular de Cambrils. Per celebrar aquest aniversari, l'entitat va organitzar durant l'any passat un programa d'actes format per conferències, cursets i exposicions. Entre altres iniciatives, la Coordinadora de Ball de Bastons de Catalunya va presentar un CD monogràfic sobre el ball de bastons. Montse Soronelles, professora del departament d'Antropologia de la URV, ens va parlar sobre la importància de la memòria familiar en la recerca de la tradició oral. L'Espai "El Pati" del Centre Cultural va acollir l'exposició "El ball de bastons a Catalunya" i mesos més tard es va realitzar un curset d'iniciació al ball de diables impartit pels membres del Ball de Diables de Torredembarra.

No és casual que els bastoners i els diables hagin estat protagonistes en els actes d'aquest desè aniversari. Dos elements festius molt arrelats al nostre poble havien desaparegut recentment i la intenció del nostre programa era aixecar ànims entre els cambrilencs i re-

cuperar aquestes dues tradicions. A dia d'avui, ens omple de satisfacció veure que el Ball de Bastons torna a picar i parar en els principals actes festius del poble.

Ens agradaria també destacar l'entrada en funcionament de la nova pàgina web de la nostra entitat: www.anjub.net. Amb aquest servei, L'anjub posa a l'abast de tothom tot el treball de recerca publicat fins ara en els diversos fulls divulgatius i quaderns d'estudis. L'acollida d'aquesta pàgina ha estat excel·lent, hem registrat ens els darrers 12 mesos més de 10.000 visites i actualment rebem més de 50 accessos diaris. A través de la web hem pogut constatar que els temes relacionats amb el cançoner popular i els oficis antics desperten gran interès entre els internautes.

Una bona manera d'acabar el nostre aniversari és amb l'edició número sis d'aquest quadern. Esperem que els articles que hem confeccionat siguin del vostre interès i restem oberts als vostres suggeriments i col·laboracions.

NÚMERO 6 • ANY 2003

CONSELL DE REDACCIÓ

Eva Sentís, Ester Rabasó,
Núria Ortoneda,
Jordi Moreno, Gerard Martí,
Marcel Blàzquez, Manel Tarés

COL·LABORADOR

Josep M. T. Grau

ENS PODEU TROBAR

Centre Cultural i Ocupacional
de Cambrils

C. de Sant Plàcid, 18-20
43850 Cambrils

E-mail: anjub@tinet.org
www.anjub.net

AMB EL SUPORT DE

Ajuntament de Cambrils

Diputació de Tarragona

Generalitat de Catalunya.
Departament de Cultura.
Centre de Promoció
de la Cultura Tradicional
i Popular Catalana

COL·LABORA

Revista Cambrils

IMPRIMEIX

Arts Gràfiques Saragossa, SL

CORRECCIÓ

Franc Prats

FOTOCOMPOSICIÓ I DISSENY

Marcel Blàzquez

DIPÒSIT LEGAL

T-517/99

FOTOS DE PORTADA

Encesa de carretilles per part
del Grup de Diables del Barri
de l'Eixample (Cedida per
Josep M. Garriga)

A dalt, orgue de la Casa de
Sant Josep

GRUP DE
RECERCA DE
CULTURA
TRADICIONAL
I POPULAR
DE CAMBRILS

ÍNDEX

PÀG.
4

**Mestres, rellotgers
i organistes en el
segle XVIII**

PÀG.
15

**Contalles sobre
personatges
populars: els herois**

PÀG.
18

**Una estadística
agrícola de
Cambrils del 1918**

PÀG.
11

**Entre espurnes i
foc ballen els
diables**

PÀG.
19

**anjub.net rep
10.000 visites en
un any**

Mestres, rellotgers i organistes

Aproximació a
l'ensenyament a
Cambrils durant el
segle XVIII

MANEL TARÉS LAGUNAS

És ben sabut l'elevat grau d'analfabetització que han patit extenses capes de la població fins a temps no pas massa allunyats. El problema de l'escolarització era ben patent i tant l'Església com els municipis han anat endegant al llarg de la història un conjunt d'iniciatives per tal de pal·liar la situació. No escapa a ningú, però, que aquestes empreses, tot i que lloables, mai van ser ni suficients ni en general ben aprofitades fins als temps més moderns.

1 GORT p. 51

2 VENTURA p. 40-43

3 GRAU p. 111-141

A finals de l'època medieval, el desenvolupament comercial a Catalunya va portar que certs estaments socials com ara comerciants, negociants i industrials, i fins i tot alguns menestrals i pagesos, es veiessin en la necessitat de saber llegir, escriure i comptar, i van constituir una demanda creixent de formació. Ben aviat, els consells municipals van promoure, doncs, la tasca d'alfabetitzar la població amb menys recursos, atès que la classe benestant podia permetre's llogar instructors privats. Per la seva banda, l'Església també exercia una im-

portant tasca de formació que abastava tots els nivells acadèmics. A la nostra demarcació, fora la ciutat de Tarragona, és possible que durant la baixa edat mitjana ja funcionessin escoles parroquials a les principals poblacions com Reus, Valls i la Selva del Camp.¹ Ja a l'època moderna s'incrementa el nombre de municipis que endeguen noves escoles d'infants, gràcies a la major conscienciació respecte a la necessitat d'alfabetitzar la població. L'ensenyament bàsic es dividia en un nivell primari, anomenat "primeres lletres", i en el grau secundari o "escola de gramàtica".

Orgue de la Casa de Sant Josep

FONT: REVISTA CAMBRILS, NÚM. 267

LES PRIMERES LLETRES

A les escoles de primeres lletres s'hi aprenia bàsicament a llegir i escriure, i la doctrina cristiana. De fet, el primer pas era aprendre a llegir uns quadernets anomenats "beceroles" i els rudiments del catecisme, i d'aquí es passava ja a l'escriptura i a l'aritmètica més bàsica. Les jornades escolars duraven de quatre a sis hores² i existien molts dies festius a l'any a més de les vacances (aquestes duraven tres setmanes a Mont-roig del Camp).³

A Cambrils no coneixem encara els inicis de l'ensenyament de primeres lletres. Tanmateix, hem pogut trobar algunes referències corresponents al segle XVIII. La primera citació que hem localitzat d'un "mestre de minyons" a Cambrils data

del novembre de 1711, quan Nicolau Martí comença a exercir-ne.⁴ Més endavant, se succeïen els diferents relleus en el càrrec. Els següents són els que hem localitzat en la documentació de l'època:

Agost de 1717	Nicolau Martí
Novembre de 1728	Segimon Llobet
Gener de 1733	Pere Batalla
Febrer de 1736	Pere Batalla
Novembre de 1737 fins al desembre de 1739	Ramon Sendrós
Novembre de 1750	Domingo Moia
1755	Sebastià Cortils
1753-1763	Joan Baptista Francesc
1763	Fra Tomàs Ferrer
1767	Ambrosio Garcia
Octubre de 1767-1769	Sebastià Cortils
1769-1771	Joan Manubens
1773-1775	Josep Tous
1775-1776	Pau Folch
1776-1780	Joan Manubens
1782-1783	Lluís Barceló
1784-1789	Anton Baduell
Maig de 1792	Josep Roca i Ferrando

Aquests mestres eren contractats pel Municipi, tal com es recorda en una anotació en un llibre de comptes: "advertint que los estants y abitants no deguen pagar las mesadas sino per compta de la vila que deuen rellonar del selari de dit Mestra".⁵ Aquest salari variava segons la disponibilitat pecuniària del comú⁶ de la vila, així com dels càrrecs extraordinaris que hagués d'exercir el mestre, ja que molts cops s'encarregava de tocar l'orgue de l'església, d'acompanyar el correu o de tenir cura del rellotge de la vila, com comentarem més endavant. Per exemple, en Segimon Llobet rebia un sou anual de 100 lliures⁷ i en Pere Batalla cobrava 70 lliures el 1733 (compareu-ho amb el salari anual de 270 lliures que rebia el metge el 1730, amb el salari del guarda de la Torre de Mar el 1732, que era de 24 lliures, o amb el sou diari d'un mestre de cases a Barcelona durant la primera meitat del segle, que era de 12 a 14 sous per jornal, comparat amb el dels jornalers, que era de 6 a 8 sous diaris).⁸ El 1736, en Pere Batalla cobrava ja 90 lliures anuals, mentre que l'any següent en Ramon Sendrós percebia 150 lliures de salari.

Al llarg de la segona meitat del segle XVIII, els salaris anuals oscil·laven entre 65 i 170 lliures, més 11 lliures per tenir cura del rellotge. A finals de segle, l'Ajuntament de Cambrils pagava a Josep Roca Ferrando 100 lliures, "a saber vuitanta lliuras que hi ha señaladas per lo correu, onze lliuras quatre sous⁹ per las quals tindrà obligació de cuidar el Relotge, set lliuras quinse sous que sedeix de salari lo campané y una lliura i un sou que igualment sedeix lo segristà".⁹ Aquests salaris devien ser més aviat justos, ja que sabem que el 1755 el mestre de primeres lletres i organista de Riudecanyes, Josep Guasch, va demanar als regidors un augment de deu lliures, al·legant que el seu salari de 100 lliures anuals no li era suficient per mantenir la seva família,¹⁰ o en cas contrari es veuria obligat a cercar feina en algun altre municipi on li oferissin més diners. Aquell mateix any, el mestre de Cambrils, Sebastià Cortils, cobrava 150 lliures anuals, tot i que va queixar-se per l'incompliment de la totalitat del darrer sou, que finalment va poder cobrar-se.¹¹

També era permès que el mestre cobrés mesades dels seus alumnes, excepte dels més pobres. Aquest atorgament podia originar una desatenció envers els més pobres de la classe, ja que s'acostumava a cobrar per cada nivell d'educació assolit. A tot això, cal afegir-hi el fet que en una mateixa aula s'hi reunien nens de diferents edats i que els mètodes pedagògics eren poc eficaços i poc personalitzats.¹² Per tant, només els nens més espavilats i potser també aquells que podien pagar més educació acabaven aprofitant els pocs anys d'escolaritat, mentre que la majoria de xiquets acabava el cicle amb només alguns rudiments de lectura. Aquests coneixements es podien acabar perdent si la persona no en feia mai ús, cosa habitual en aquells temps.

El Municipi s'encarregava a més de cercar una casa per al mestre, en la qual també hi exercia les classes (s'anomenava "estudi" l'indret d'escola). El 1787 el lloguer de la casa del mestre Anton Baduell va pujar a 18 lliures.¹³ El mestre tenia l'obligació de: "Enseñar a tots los fills de la present vila de llegir, escriure y contar fins a la regla de tres, la doctrina cristiana y inclinarlos als bons costums y al temor de Deu, tindra obligació de acompañarlos tots los dias al

4 AMCAM. Llibre de notes de la Vila de Cambrils, f. 191v

5 AMCAM. Llibre de notes de la Vila de Cambrils, f. 19

6 Comú: Municipi, Casa de la Vila

7 Al segle XVIII a Catalunya es comptava amb lliures, sous i diners, amb la següent equivalència: 1 lliura = 20 sous = 240 diners

8 FELIU, p. 101 i 123-124

9 AMCAM. Llibre de notes de la Vila de Cambrils, f. 46. A Riudoms, el 1796 el mestre cobrava 250 lliures anuals (PEREA p. 402). A Alguair, el mestre cobrava com a mínim 150 lliures anuals a la mateixa època (PELEGRI p. 257)

10 AHT, Manuals notaries, capsa 19, f. 39

11 AMCAM. Memorials (1750-1799)

12 VENTURA p. 40-43

13 AMCAM. Llibre de deliberacions de la Vila de Cambrils

14 AMCAM. Llibre de notes de la Vila de Cambrils, f. 46
Contracte de Josep Roca i Ferrando, 1792

15 SALCEDA (1998),
VOLUM I, p. 43

16 PELEGRÍ p. 259

17 GRAU p. 111-141

18 PELEGRÍ p. 255,
SANTONJA p. 14-17

19 ROVIRA p. 63

20 ANTÓN p. 77

21 NAVARRO

22 AMCAM. Llibre de notes de la Vila de Cambrils, f. 19

23 AMCAM. Llibre d'actes 1706-1750
f. 70v

24 Acondectar:
contractar, concertar
els serveis d'un
professional

25 AHT. Protocols
Notarials de
Cambrils, capsa 15,
f. 291

26 AMCAM. Cadastre
1778

27 AMCAM. Instrucció
pública. Beques 1744-
1857

28 PAGAROLAS p. 72

29 GORT p. 1

30 AMCAM. Memorials (1750-1799). Cal recordar que a Cambrils hi va existir un convent agustinà, que va ser abandonat en aquella època. Els monjos van ocupar durant uns quants anys la nova ermita de la Mare de Déu del Camí. Vegeu SALCEDA (1986), p. 35 i 42.

Rosari, y als días de festa a la misa mayó y a la Doctrina y a las Profesons de rogativas".¹⁴

En alguns indrets les nenes van començar a rebre educació a finals del segle XVIII, tot i que a Cambrils no n'hem trobat cap referència més que una cita de l'any 1814 referent a la mestra de nenes.¹⁵ Les nenes aprenien a cosir, brodar i altres labors, per això aquestes escoles s'anomenaven "costures", però a penes se'ls ensenyava a llegir,¹⁶ en clara consonància amb la mentalitat de l'època. L'edat mínima per anar a costura era els quatre anys el 1797, a Reus.¹⁷

A partir de la Real Provisión de Carles III del 1771, els aspirants a mestre de nens o nenes havien de passar un examen i calia que el candidat fos una persona de bons costums i "netedat de sang".¹⁸ Els mestres formaven un col·lectiu generalment mal pagat i de molta mobilitat. Un exemple a Cambrils és el cas del mestre de minyons Joan Manubens, al qual se li renova el contracte el desembre de 1779 per quatre anys més. El cognom Manubens és recollit en el llibre de Salvador-J. Rovira sobre la gent de mar cambrilenca. En concret, parla de dos fills del mestre, Ramon, nat a Arbeca, i Manuel, nat a Riudoms.¹⁹ Els diferents orígens dels fills d'en Joan Manubens pot ben bé mostrar aquesta mobilitat professional que caracteritzava els mestres de minyons de l'època.

L'ESCOLA DE GRAMÀTICA

El següent grau d'escolarització passava per les anomenades "escoles de gramàtica". S'hi accedia entre els deu i els dotze anys, i s'hi aprenia llatí, retòrica (sintaxi i poesia) i filosofia.²⁰ Els nens que desitjaven seguir estudis eclesiàstics acostumaven a cursar-los al Reial Estudi de Tarragona,²¹ tot i que també era possible assistir a convents religiosos o a escoles públiques. A Cambrils tenim les primeres referències a l'escola de gramàtica l'any 1730, quan el seu mestre cobrava 90 lliures anuals. Sembla ser, però, que el setembre de 1733 el mestre va deixar el càrrec.²² Anys més tard, el prior del convent de Nostra Senyora de Gràcia de Cambrils va concedir als regidors de la vila un religiós per ocupar la plaça de mestre de gramàtica "per lo preu mòdich de 25 lliures".²³ El setembre de 1749, el Municipi va acondectar²⁴ el mestre de gramàtica Antoni Vinader "clericum villa de Sarreal" per 80 lliures anuals.

El mestre havia de fer classes tots els dies, menys els dies de festa de precepte i els vint dies de vacances. Les classes havien de durar dues hores al matí i dues a la tarda, i el mestre estava obligat a acompanyar els seus alumnes a oir els sermons quaresmals.²⁵

El 1768 trobem el Dr. Josep Boldu, que rebia 100 lliures per l'ensenyament de gramàtica, el mateix salari que el mestre de minyons, Sebastià Cortils. De fet, sembla ser que el mestre de nens podia exercir també de mestre de gramàtica. Així, Joan Manubens, mestre de minyons des de finals de 1779, apareix tres anys abans com a mestre de gramàtica.²⁶ També tenim notícies de l'ensenyament de gramàtica el 1802 amb el prevere Joan Castells. N'eren alumnes els següents cambrilencs: "Miquel Ribas i Sans, Pau Martí i Pallarès, Joan Guasch i Antich, Josep Nicolau Pallegà i Sans, Josep Berenguer i Bassedas, i Mariano Borràs i Roca".²⁷

Amb aquestes poques dades, desconexem si el segon grau d'estudis, l'escola de gramàtica, va ser constant a la nostra població al llarg del segle XVIII, malgrat que sabem que almenys durant uns anys de la dècada de 1730 va ser així. Si aquesta hi faltava, els alumnes que volien i podien entrar a l'escola de gramàtica haurien de desplaçar-se a Reus, a Tarragona, a Riudoms (al convent dels franciscans on va estudiar el cirurgià cambrilenc Antoni de Gimbernat)²⁸ o a d'altres indrets amb col·legis d'ordes religiosos.

L'ESGLÉSIA I L'EDUCACIÓ

Ja des del concili de Laterà de 1215 s'estableix la creació d'escoles catedralícies per a la formació del sacerdoti així com dels escolans.²⁹ A Tarragona ja n'existia des del segle XII, i l'escola de gramàtica a la catedral a partir del segle següent. Més tard, es va permetre que les esglésies de la diòcesi tinguessin una escola de cant, on s'hi aprenia també a llegir. Ignorem si Cambrils disposava d'aquest ensenyament, tot i que és probable. El concili de Trento, al segle XVI, va impulsar de nou la creació de col·legis i seminaris d'estudis. A partir de la segona meitat del segle XVIII l'arquebisbat de Tarragona incita els pobles de la diòcesi perquè mirin de contractar mestres, ja siguin laics, sacerdots o clergues de convents. Moltes vegades, els mestres municipals eren membres

de l'Església. Així per exemple, el 1763 els regidors de Cambrils van destituir el mestre de minyons i organista Joan Baptista Francesc, que tenia contracte per a sis anys, a favor de fra Tomàs Ferrer, clergue agustí de la vila.³⁰ Les protestes del primer mestre van fer que fos restituït.

El paper de l'Església es feia ben present en les matèries d'ensenyament (doctrina, textos religiosos) i en les activitats escolars, ja que, tal com ja hem vist, el mestre acompanyava els seus alumnes al rosari, a la catequesi i a les processons. Molts beneficiats complementaven les seves tasques ordinàries amb classes particulars i l'establiment d'ordes religiosos amb col·legis arreu del país va facilitar l'accés a l'educació.

No tenim constància que al convent agustinià de Cambrils s'hi impartissin classes de cap mena; almenys l'any 1641 aquest convent no tenia ni lectors (o professors) ni novicis,³¹ i no és probable que en tingués posteriorment. Si més no, el convent agustinià dels Sants Reis de Tarragona disposava de col·legi des de 1590.³² Ara bé, sabem que l'any 1736 l'Ajuntament va oferir als frares agustins de la vila l'ermita del Camí per bastir-hi convent amb la condició d'ensenyar gratuïtament primeres lletres i gramàtica als fills de la població.³³ Desconeixem si ho van portar a terme, però ja hem vist que, tres anys més tard, el Municipi va acordar pagar un petit salari a un religiós per donar classes de gramàtica.

LES ALTRES FUNCIONS DEL MESTRE

El contracte del mestre incloïa normalment altres funcions a banda de la docència. A la nostra vila hi trobem l'encàrrec de tenir cura del rellotge i de tocar l'orgue de l'església. Ja el 1711 en Nicolau Martí apareix amb les atribucions de mestre de minyons i rellotger. L'any 1729 el mestre Segimon Llobet cobrava 11 lliures per tenir cura del rellotge. Però no sempre

era el mestre qui es cuidava del rellotge, ja que durant una bona colla d'anys, almenys de 1753 a 1775, se'n va cuidar el serraller Magi Santmiquel i després el va substituir el mestre Joan Manubens.³⁴

En canvi, les reparacions del rellotge eren portades a terme per un especialista que el Municipi feia venir expressament "y que la vila li aigue de donar lo ferro se aigue de manester per adobar dit relotja y se li aigue de donar menjar tots los dies treballara en dit relotja".³⁵ El 1735 Cambrils pagava cinc lliures anuals al rellotger Pierre Damorer de Tortosa per tal que vingüés a reparar el rellotge quan calgués, "ab obligació de aver de venir a acomodarlo sempre que los Sr Regidors lo enviaran a buscar y dit sen dega tornar a sas costas, y a mes deu venir de sa obligació una vegada cada any tant que lo relotge esti be, com que estiga mal, y per raho de esta visita no deu la vila donarli cosa per la vinguda".³⁶

31 FERNÁNDEZ p. 121-126

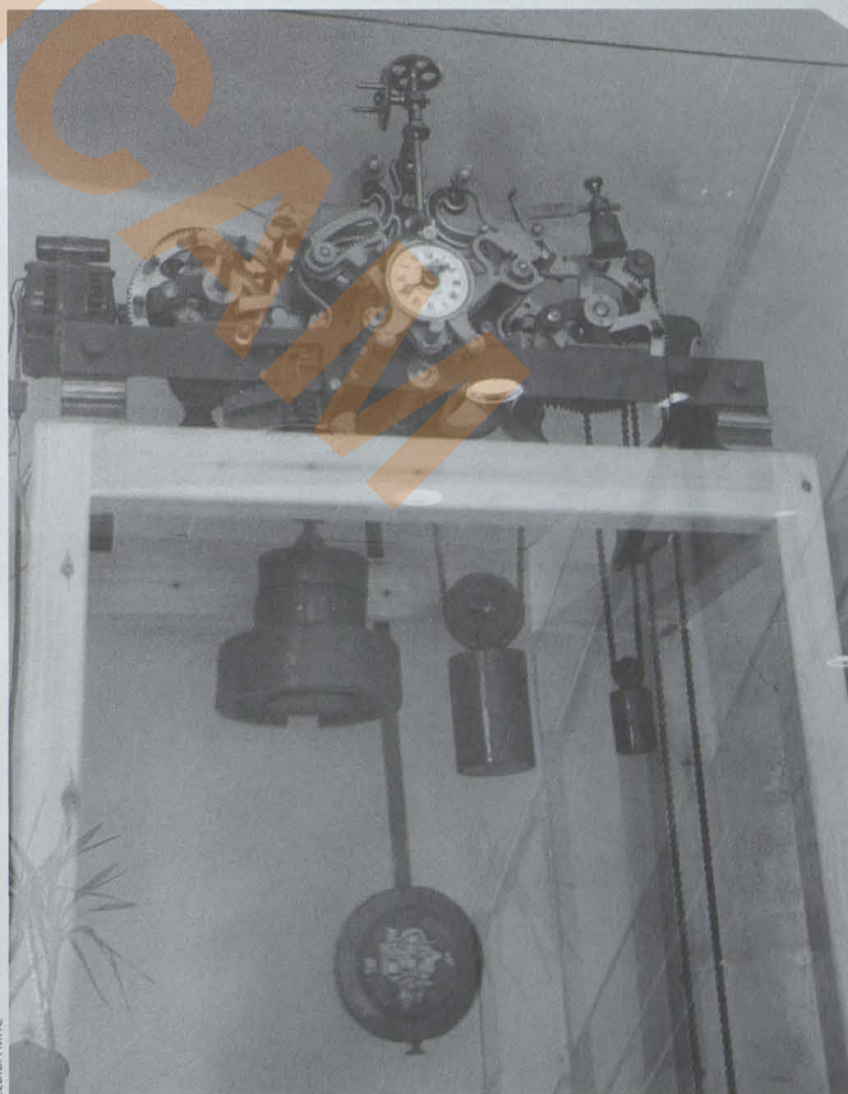
32 De fet, el convent agustinià de Santa Anna tenia col·legi des d'aquest any i a partir de 1640 es va traslladar al nou convent dels Sants Reis (BADA p. 511)

33 AMCAM Llibre d'actes 1706-1750, f. 71r-v

34 AMCAM, Llibre de deliberacions, comptes anuals

35 AMCAM. Llibre de notes de la Vila de Cambrils, f. 24v

36 AMCAM. Llibre de notes de la Vila de Cambrils, f. 26v

Imatge del rellotge municipal antigament instal·lat al campanar de l'església parroquial de Santa Maria i que actualment es pot veure al Jutjat de Pau de Cambrils

CEDIDA MHC

37 AMCAM. Resposta a un qüestionari sobre béns municipals

38 El 1767 el mestre Ambrosio Garcia exerceix de sagristà, mestre de minyons i organista

39 El 1768 li va ser encomanat al mestre Dr. Josep Boldu

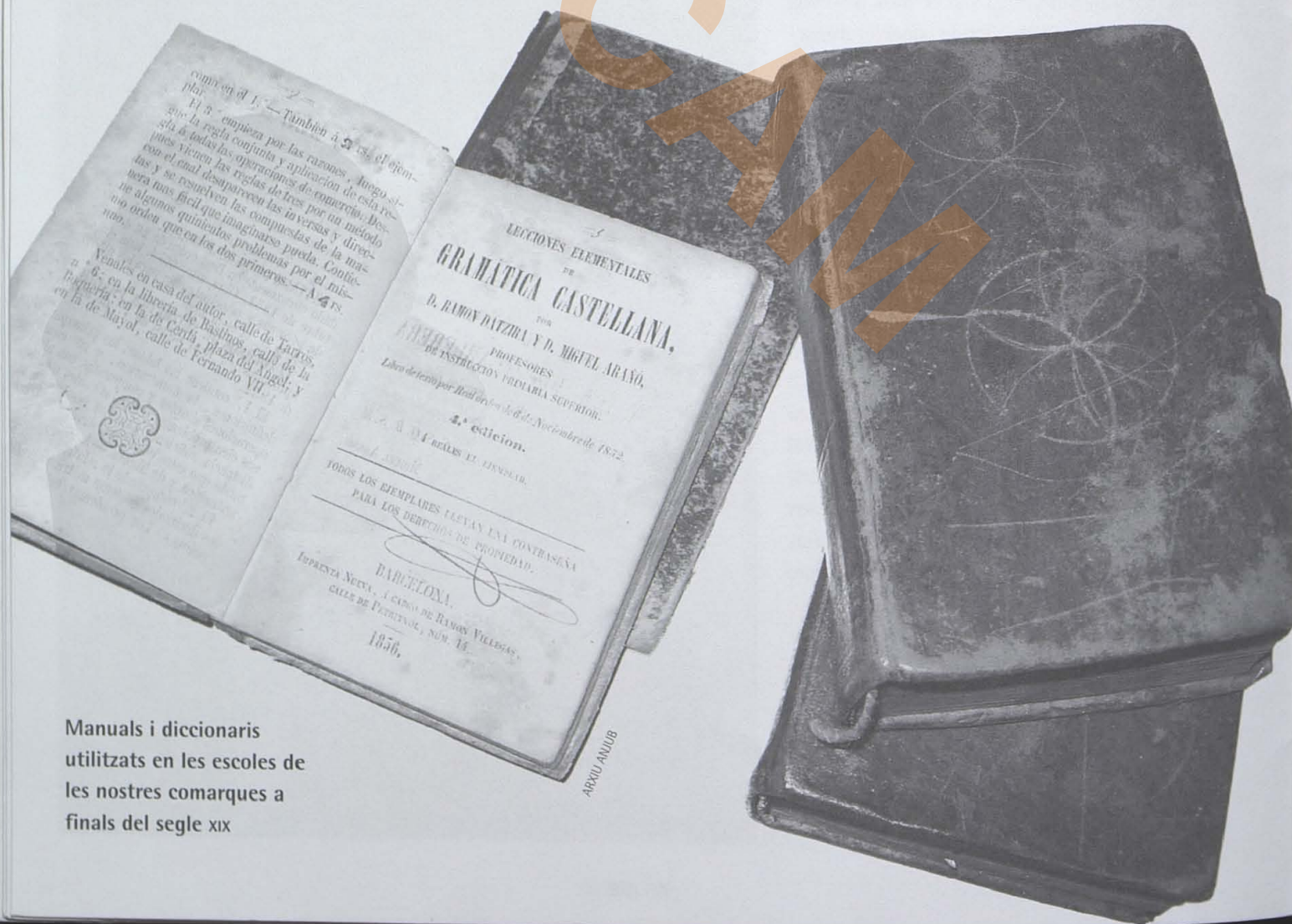
40 En un escrit del 1761 trobem una referència a un boci de terra de mig jornal tocant a la Riera, de propietat municipal, i que s'acostumava a cedir al porter de la vila. Pot molt ben ser que es tracti del mateix tros que set anys més tard rebés el mestre de nens. El text assegura que aquest tros de terra "lo inunda la misma Riera y amas de esto lo ha posehido y possehe el Portero de esta Villa, sin que esta haya percibido jamas algo de dicha tierra" (AMCAM, Resposta a un qüestionari sobre béns municipals, 1761)

Una altra de les atribucions habituals del mestre de minyons és la de tocar l'orgue de l'església. El fill del mestre Segimon Llobet comença com a organista l'octubre de 1729 i rep 40 lliures de salari. Més endavant, altres mestres s'encarreguen també de l'orgue: l'any 1760 es pagaven 170 lliures de salari per l'organista i mestre de nens i 11 lliures al "que cuyda del relox".³⁷

Una altra feina del mestre és la de Domingo Moia, el 1750, d'acompanyar el correu "lo Diumenge y lo Divendres de cada samana". L'any 1760, el Municipi pagava 60 lliures "por el gasto de acompañar el correo de noche dos vezes la semana y conducir los pliegos del R^l Servicio". El mestre també podia exercir de sagristà, és a dir, aquell que té cura d'endregar l'església,³⁸ o també se li assignava l'hortet de la Riera,³⁹ tot i que les freqüents inundacions d'aquest tros de terra el devien fer força impracticable.⁴⁰ Fins i tot, se li encomana al mestre l'organització de les festes majors de la Concepció, Sant Agustí i el Sagrat Cor, en concret la feina d'avisar els músics.⁴¹

L'ENSENYAMENT SUPERIOR I LA BECA DE L'ARDIACA FOIX

Un cop acabada la gramàtica, aquells que ho desitjaven i s'ho podien costejar podien accedir a estudis superiors. Molts passaven pel seminari, on s'hi estudiaven cinc anys de filosofia i teologia, i després podien accedir a la universitat per cursar Dret, Teologia o Medicina. Ara bé, no era necessari anar al seminari, sinó que es podia entrar a la universitat per cursar el batxillerat i continuar amb la llicenciatura i el doctorat.⁴² Després de la guerra de Successió (1702-1715) es va crear la Universitat de Cervera, on s'hi donaven Lleis, Teologia, Arts i Medicina,⁴³ mentre que la resta d'institucions d'ensenyament superior del Principat van ser clausurades. No obstant, a banda d'aquesta universitat, d'un nivell acadèmic força mitjà, també es podien seguir estudis a diverses institucions religioses del país (el Seminari Tridentí, els jesuïtes de Barcelona fins que van ser expulsats el 1767, el Seminari de Tarragona i els dominics de Tortosa, entre d'altres), a l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona, a les escoles de la Junta de Comerç (Nàutica, Nobles Arts i

Manuels i diccionaris utilitzats en les escoles de les nostres comarques a finals del segle XIX

Comerç) i a les Reials Acadèmies (Ciències, Matemàtiques i Medicina).⁴⁴ Trobem estudiants cambrilencs a Cervera, com el cirurgià Antoni de Gimbernat on va cursar el batxillerat, tot i que va fer els estudis de Medicina i Cirurgia a Cadis.⁴⁵ També a Cadis hi van fer cap els cambrilencs Josep Pallejà el 1754 i Nicolau Pallejà el 1765.⁴⁶ A Cervera hi va estudiar el batxillerat i la carrera de Dret el diplomàtic i sacerdot Joan Borràs i Grisola.⁴⁷ D'altra banda, molts cambrilencs van estudiar Medicina a la Universitat de Gandia. Així, trobem que Vicent Bassetas esdevé metge el 1750, Josep Borràs i Giol ho és el 1766, Pau Masó el 1769 i Miquel Borràs el 1796, mentre que el mossèn Jaume Esteve (de Constantí, però habitant de Cambrils) acaba la carrera de Medicina el 1769 a la Universitat d'Osca.⁴⁸ També a Osca hi van estudiar Lleis i Cànon diversos cambrilencs durant aquest segle: Josep Bassetas es llicencia en Cànon el 1797, Miquel Ribas hi fa el batxillerat (1781 en Lleis i 1784 en Cànon), Josep Sangenis obté el batxillerat el 1787, Antoni Sangenis i Josep Roca l'obtenen el 1758 i el 1759, respectivament, tot i que els dos provenen dels estudis de Cervera.⁴⁹ En aquests moments, però, no disposem encara de dades de cambrilencs que haguessin cursat l'ensenyament superior a les diverses institucions acadèmiques de Barcelona, fora dels becats pel patrimoni de l'ardiaca Foix, com s'explicarà ben aviat.

Amb tot, existeixen algunes dades globals disperses sobre els estudiants cambrilencs: el 1687 apareixen tres estudiants,⁵⁰ sis el 1787, segons el cens de Floridablanca,⁵¹ i només un en la llista de Miquelets⁵² de 1795.⁵³ I com ja s'ha detallat abans, eren sis els estudiants de gramàtica el 1802.

Alguns nois van poder seguir estudis a Barcelona gràcies a la beca que va instituir l'ardiaca⁵⁴ cambrilenc Andreu Foix. Aquest va morir el 1723 i va deixar els seus béns i rendes que tenia a Cambrils per tal d'acabar les obres de la nova església de la Mare de Déu del Camí. També va establir que el que quedés d'aquestes rendes es destinés a ensenyar "la letra a los niños y niñas de esta Villa y su playa",⁵⁵ tot i que desconexem si aquest desig es va arribar a dur a terme. Ara bé, part dels seus béns es van destinar a mantenir dos col·legials fills de Cambrils al Seminari Tridentí de Barcelona, tal com afirma el bisbe de Barcelona en una carta adreçada al Municipi de Cambrils: "[...] por De-

creto de 29 de Junio de 1743 se aplicaron a él los bienes que fueron de el Arcediano Dr Andreu Foix, con el cargo, entre otros, de mantener dos colegiales, hijos de esa villa".⁵⁶ Aquests béns consistien majoritàriament en censals⁵⁷ que per la Reial Pragmàtica de 1750 van veure reduïdes les seves pensions, cosa que va obligar el Seminari Tridentí a acceptar només un sol col·legial becat. Quan un dels alumnes acabava els estudis, el Municipi enviava una llista dels candidats cambrilencs a rebre la beca Foix i el Seminari en triava un. Coneixem els noms d'alguns dels becats: Mariano Soler (va acabar els estudis a Barcelona el 1772 i es disposava a estudiar Dret), Pere Borràs (va acabar el 1777) i Josep Guasch (becat el 1777). L'any 1833 eren pretendents a la beca els següents estudiants: Cirilo Vivó, estudiant de Filologia; Sebastià Planas i Cutxillo; Joaquim Clanxet, estudiant de Teologia; Joan Rovira i Clot, i Josep Vidiella, estudiants de Llatí. La desamortització dels béns eclesiàstics del 1855⁵⁸ va acabar amb la beca Foix, però el 1857 el bisbe de Barcelona encara va acceptar un altre estudiant,⁵⁹ atès que a començaments d'any l'alumne Bonaventura Aguiló va renunciar a la darrera beca. Sembla ser que després d'això la beca de l'ardiaca Foix va quedar definitivament extingida.

Els religiosos constituïen un col·lectiu alfabetitzat i exercien una gran influència en l'ensenyament en tots els nivells

41 AMCAM. Acta municipal de l'11 de novembre de 1760. També, Llibre de deliberacions, comptes de l'any 1750

42 ANTÓN p. 77

43 ALBAREDA p. 521

44 Dades extretes de MERCADER p. 144-146 i ALBAREDA p. 522-524

45 PAGAROLAS p. 72

46 SALCEDA (1998), volum I, p. 185

47 SALCEDA (1998), volum I, p. 175.

48 AMCAM. Llibre de notes de la Vila de Cambrils, f. 44

49 LAHOZ. Llista de persones

50 SEGARRA p. 41

51 Cens de Floridablanca: cens d'habitants que va manar confeccionar el primer secretari d'Estat comte de Floridablanca el 1787

52 Miquelets: membres de milícies reclutades de manera irregular per juntes de guerra, diputacions o autoritats locals als Països Catalans

53 PAGAROLAS p. 45

54 Ardiaca: dignitat eclesiàstica delegada pel bisbe que exercia jurisdicció sobre les parròquies de la diòcesi

55 SALCEDA (1998), volum II, p. 172

56 AMCAM. Instrucció pública, Beques 1744-1857

57 Censal: obligació redimible de pagar una pensió anual a una persona i als seus successors en virtut d'un capital rebut per qui la contrau (DIEC)

58 Coneguda com la Llei de Desamortització de Madoz

59 AMCAM. Instrucció pública, Beques, carta del 25 d'agost de 1857

60 BERTRAN p. 95

- ALBAREDA, Joaquim: "La Catalunya il·lustrada del segle XVIII". *Ausa* (Vic: Patronat d'Estudis Osonencs) vol. XVIII, núm. 143 (1999): 519-528.
- ANTÓN, Javier: *La herencia cultural. Alfabetización y lectura en la ciudad de Girona (1747-1807)*. Publicacions de la UAB. Barcelona, 1998.
- BADA, Joan: "L'ensenyament superior a Catalunya en el segle XVII". *Ausa* (Vic: Patronat d'Estudis Osonencs) vol. XVIII, núm. 143 (1999): 499-518.
- FELIU, Gaspar: *Precios y salarios en la Cataluña moderna* vol. II. Servicio de Estudios del Banco de España. Madrid, 1991.
- FERNÁNDEZ, Quirino: "Capítulos de la provincia de la Corona de Aragón del siglo XVII". *Archivo Agustiano* vol. LXIII, núm. 181 (1979): 109-178.
- FORT, Eufemià: *La vida en una vila del Camp de Tarragona al segle XV*. Dalmau Editor. Barcelona, 1964.
- GORT, Ezequiel: *L'ensenyament al Camp de Tarragona a l'edat mitjana*. La Carrutxa <<http://www.etnocat.readyssoft.es/carrutxa/biblioteca/97004.html>>.
- GRAU, Josep M. i PUIG, Roser: "Instrucció pública i alfabetització a Montblanc en el segle XVIII". *Aplec de Treballs* (Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà) núm. 8 (1987): 111-141.
- LAHOZ, José M.: "Graduados catalanes en las facultades de Leyes y Cánones de la Universidad de Huesca". *Estudios Históricos i Documentos dels Arxius de Protocols* (Barcelona: Col·legi de Notaris de Catalunya) núm. XV (1997): 167-220.
- MERCADER, Joan: *Els Capitans Generals (segle XVIII)* (edició de 1991). Vicens Vives. Barcelona, 1957.
- NAVARRO, Lluís i SABATÉ, Josep M.: "Els atestats: una aproximació a un millor coneixement dels servidors de l'Església. El cas de l'Arquebisbat de Tarragona a la fi de l'Antic Règim". Dins *Comunicacions de les II Jornades d'Estudis d'Història de la UNED* vol. II (1989): 327-349.
- PAGAROLAS, Laureà: *Els Gimbernats i el Cambrils del segle XVIII*. Ajuntament de Cambrils. Cambrils, 1985.
- PELEGRI, Pilar: "Ensenyament de les primeres lletres i alfabetització a Alguairó (1773-1860)". Dins *Actes del IV Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya*. L'Avenç. Barcelona, 1999.
- PEREA, Eugeni: *Església i societat a l'arxidiòcesi de Tarragona durant el segle XVIII*. Diputació de Tarragona. Tarragona, 2000.
- ROVIRA, Salvador-J.: *La gent de mar de Cambrils (segle XVIII)*. Diputació de Tarragona. Tarragona, 1992.
- SALCEDA, Josep: *La Mare de Déu del Camí i el seu santuari*. Ajuntament de Cambrils. Cambrils, 1986.
- SALCEDA, Josep: *Quaranta anys d'estampes cambrilenques*. El Mèdol. Tarragona, 1998.
- SANTONJA, José Luis: "Enseñanza y reforma educativa en Alcoi e Ibi durante el siglo XVIII". *Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante* núm. 20 (2002).
- SEGARRA, Agustí: "Cambrils 1674-1717, una aproximació a la seua demografia i economia". *Revista d'Història Penell* (Reus: Centre d'Estudis de la Comarca de Reus) núm. 3 (1989): 35-63.
- VENTURA, Montserrat: "L'ensenyament de les primeres lletres a l'època Moderna: matèries i mètodes". *L'Avenç* núm. 199 (1996): 40-43.

ARXIUS

- Arxiu Municipal de Cambrils (AMCAM)
- Arxiu Històric de Tarragona (AHT)

La Universitat de Cervera va ser la institució d'ensenyament superior oficial a Catalunya durant el segle XVIII

CLOENDA

Amb tot això, el sistema educatiu del segle XVIII encara era molt deficitari. No disposem de dades d'alfabetització de Cambrils, però ben segur que els que no sabien llegir ni escriure eren la gran majoria de la població (se n'excepuaven aquells professionals que havien de fer ús de l'escriptura, com ara els sacerdots, metges, notaris, etc.). Molts anys més tard, el 1861, el 80% de la població cambrilenca era il·litrada⁶⁰ i no serà fins als inicis del segle XX que aquest percentatge disminueix amb força. Molts factors afavorien el fracàs continu de l'educació: insuficiències en els mètodes pedagògics, no obligatorietat de l'ensenyament, poca motivació de la població, marginalitat i necessitat de la mà d'obra infantil, precarietat laboral dels mestres, manca de recursos, interrupcions en l'ensenyament, etc. Hi destaca, però, la beca instituïda per l'ardiaca Foix, que de ben segur va beneficiar els pocs que la van poder gaudir. És molt, doncs, el que encara ens manca saber de la circulació de la cultura formal en petites comunitats com Cambrils.

Un altre aspecte de la marginalitat en què tradicionalment s'ha tingut l'ensenyament primari rau en la improvisació del local de classe (l'estudi, com se'n deia) en pisos llogats i sovint afligits de mancances. Les queixes dels mestres respecte a la precarietat de les aules és constant al llarg dels segles XIX i principis del XX, tot i que la construcció d'un edifici escolar es va anar retardant dècada rere dècada. Els col·legis religiosos que es van instal·lar a Cambrils a finals del segle XIX van solucionar part de la problemàtica de manca d'aules a la població, però el fort creixement demogràfic i la necessitat d'un col·legi públic i no religiós va haver d'esperar fins tan tard com l'any 1960, amb la inauguració del col·legi Joan Ardèvol. Amb tot, les mancances van reaparèixer ben aviat i encara avui en dia se n'arrossegueu les deficiències.

Entre espurnes i foc ballen els diables

ESTER RABASÓ PASCUAL

A Cambrils, l'any 1979 i dins del context del barri de l'Eixample, sorgeix un grup de persones, molts d'ells membres de la comissió del mateix barri, que durant les festes del barri de l'Eixample es dedicaven a tirar carretilles, que ells mateixos venien a l'avinguda de J. Vidal i Barraquer, vestits amb roba vella i amb barrets de palla. Aquestes persones van formar, el 1985, el Grup de Diables del Barri de l'Eixample, que va estar actuant arreu de les comarques tarragonines durant més de deu anys i dissortadament, l'any 2001, van haver de deixar-ho per no haver-hi un relleu generacional.

El foc sempre ha estat present en la majoria de festes que se celebren i se celebren arreu de la Mediterrània. És un element que atrau, per l'espectacularitat que comporta, per la simbologia que té i pel risc que desperta, tant per qui hi participa com per qui s'ho mira des de fora.

Uns personatges festius que hi tenen força vinculació són els diables, que sempre envoltats pel foc de les carretilles¹ participen a les cercaviles i correfocs. En els darrers vint anys (1980-2000) el ball de diables² s'ha estès per tot Catalunya. Es poden diferenciar dos grans models de ball de diables, cadascun amb unes caracte-

1 Carretilla: artífici pirotècnic consistent en un coet sense canya que es col·loca en un clau llarg a l'extrem d'una maça i que, un cop encès, produeix en girar l'efecte d'un paraigua de foc (Futlletó de l'exposició "Som diables. La cara fosca de la festa")

2 Ball de diables: manifestació folklòrica d'essència tradicional, on hi participa un grup de foc caracteritzat per un conjunt d'actuants, anomenats diables o dimonis, que vestits amb indumentària identificada amb la iconografia del diable, utilitzant productes pirotècnics (carretilles, sortidors, bengales, botafocs...) disparats des d'una maça, forca o ceptrot, mantinguts en posició vertical per sobre del cap. Els Diables avancen i actuen en espais públics al carrer o places. El ball avança tradicionalment, sota la companyia de la música dels timbals, tot i que en alguns casos històricament s'hagi prescindit de l'acompanyament musical (Pàgina web del Ball de Diables de Falset - Colla d'en Pere Botero)

Una de les primeres actuacions durant les festes del barri de l'Eixample a la dècada dels vuitanta en què ja s'actuava amb un vestuari propi

rístiques tradicionals concretes. El primer grup, és el que trobem a les comarques del Penedès, el Garraf, l'Alt Camp i el Tarragonès; es caracteritza per fer del ball de diables una manifestació de teatre popular, on s'enfronten el bé i el mal, i en la qual els diables són derrotats pel poder celestial, és a dir, ens trobem amb l'existència d'un ball parlat amb un text que es representa. El segon grup és el format per les comarques del Baix Camp i el Priorat, on la representació del ball parlat es va perdre al segle XIX i els grups de diables han evolucionat portant cadascú les seves carretilles en un sarró penjat a l'espatlla.

EL NAIXEMENT D'UNA NOVA COLLA DE DE DIABLES

A Cambrils, l'any 1979 i dins del context del barri de l'Eixample, sorgeix un grup de persones, molts d'ells membres de la comissió del mateix barri, dels quals podem destacar Antonio Montserrat, Josep M. Guasch i Joan Rovira, entre d'altres, que durant les festes del barri de l'Eixample es dedicaven a tirar carretilles, que ells mateixos venien a l'avinguda de J. Vidal i Barraquer, vestits amb roba vella i amb barrets de palla. Tenim referències que en la festa de barris que es feia en alguns carrers del Barri Antic, entre el 1920 i el 1950, dels quals destaquem el carrer de la Fira (carrer del Cardenal Vidal i Barraquer), ja es tiraven carretilles sense bastó, és a dir, s'encenien i es llençaven per terra, i la carretilla es movia serpentejant d'un lloc a un altre, deixant anar espurnes, i finalment acabava amb una petita explosió.³ Normalment a totes les colles els encarregats de tirar les carretilles són els homes, però la dona, avui en dia, ha anat introduint-s'hi i veiem que la seva presència ha augmentat considerablement. En el Grup de Diables del Barri de l'Eixample, format majoritàriament per homes, hi havia alguna dona que en alguna ocasió havia tirat carretilles, ja sigui perquè feia falta o bé perquè li agradava.

VESTUARI DIALESC

En un principi, aquell grup de persones que es dedicaven a tirar les carretilles durant la preparació de la festa i en el transcurs d'aquesta poc es podien imaginar que acabarien formant, l'any 1985, el Grup de Diables del Barri de l'Eixample. Prenent com a referència altres colles que ja existien a la comarca, van posar fil a l'agulla i van confeccionar-se els vestits que lluirien durant l'actuació. Els primers vestits eren de lona de color vermell sense ornaments i amb una

capa negra curta amb banyetes, que no protegien gaire i no van durar. Van ser dissenyats per Maria Barenys i les mateixes dones dels diables eren les encarregades de cosir-los. Més tard, el 1996, per tal de captar gent nova a la colla, es va muntar un estand a la Fira de Cambrils i es van confeccionar dotze vestits nous, dissenyats per M. Teresa Vidal i Rosana Fuster, per estalviar despeses a la gent que s'incorporés. Aquest nou vestit també era de color vermell, ornamentat amb cintes de colors als pantalons, guarnit amb figures fetes de roba negra i amb la capa més llarga, decorada amb el drac de la sèrie de dibuixos animats *Bola de Drac* i unes banyes més grosses.

FOC A TORT I A DRET

El Ball de Diables de les Borges del Camp va ser l'encarregat d'apadrinar el nou grup de diables, sorgit al barri de l'Eixample, i gràcies als de les Borges del Camp, el grup de diables cambrilenc va entrar a formar part del catàleg de la Diputació de Tarragona de sortides subvencionades. Els pobles es posaven en contacte amb la Diputació de Tarragona, aquesta els passava una llista amb les colles de diables i la mateixa Diputació avisava la formació cambrilenca del lloc on havien d'anar a actuar. A partir d'aquí els van començar a sortir diverses actuacions per diversos pobles i ciutats de les comarques tarragonines, dels quals podem destacar: Segur de Calafell, Castellvell, Vallfogona de Riucorb, Santa Bàrbara, Sant Carles de la Ràpita, la Sénia, Tortosa, Ascó, Garcia, Camarles, el Perelló, Duesaigües, Vilanova d'Escornalbou, Alforja, Prades, Alcanar, Riudoms, la Canonja, Picamoixons, Prades, urbanització Mare Nostrum de Tarragona, Sant Pere i Sant Pau, Amposta i el barri del Camí de Valls de Reus. A Cambrils, van signar un conveni amb l'Ajuntament de tres actuacions a l'any, una per la Mare de Déu del Carme (16 de juliol), que es duia a terme a la platja del Regueral; una altra per Sant Pere (29 de juny), que es feia a la plaça del Pòsit i que va acabar suspent-se, llavors l'Ajuntament els enviava a actuar en algun altre acte, i la tercera, per la Mare de Déu del Camí (8 de setembre). També han actuat al Carnaval de Cambrils (1989 i 1993), a l'arribada del Reis Mags, a les festes del barri de la Llosa, a Vilafortuny, a la inauguració de l'Ajuntament (1995), a les primeres edicions de la Nit del Foc i, com no, a totes les festes de Barris de l'Eixample.

ANDRÒMINES INFERNALS

El nombre de components de la colla no era fix, variava en cada actuació, i van arribar a ser unes

15 persones. El grup estava obert a tothom i no era un requisit indispensable ser del barri de l'Eixample. Estaven emparats pels estatuts del barri de l'Eixample, els van donar un NIF i l'Ajuntament els va reconèixer com a entitat. En les primeres actuacions portaven les carretilles en un sarró, però a causa d'haver patit, qui més qui menys, l'encesa del sarró carregat amb carretilles, el fet de tirar-les amb un cert desordre i per raons de seguretat, van optar per portar-les guardades en dos bidons amb rodes. En l'època del sarró, i per tal de poder encendre les carretilles, portaven enganxat al bastó una metxa d'esquer que feia brasa; al canviar el mètode de transport de les carretilles, hi havia dues persones encarregades de distribuir-les, una les enganxava al bastó i l'altra amb el botafoc⁴ les encenia, així es va passar a tirar amb un cert ordre. El fet d'adoptar aquesta manera de tirar va ser més per raons de seguretat i perquè ho veien fer a altres colles. Si parlem dels bastons i les forques que s'utilitzen per tirar les carretilles, són de fabricació casolana, aprofitant el bastó de l'escombra com a base, amb una maça de fusta encolada a la punta, amb un bocí de vareta de ferro clavada a la mateixa maça i una agulla d'estendre roba per subjectar la carretilla, que més tard es va substituir per una peça de coure, també en forma de pinça, que servia per penjar les escombres i que compraven a Vilafranca del Penedès, soldada amb plom. Comptaven també amb el que ells anomenaven "bastó gros", que estava format per figures de ferro i d'on sortien sis varetes per subjectar-hi les carretilles i amb un paraigua que van transformar en bastó. Els timbals són l'acompanyament que porten el ball de diables. Aquests instruments de percussió marquen el pas i serveixen per posar en pràctica les formacions assajades. El grup de diables cambrilenc també en va incorporar; al principi comptaven amb una sorollosa caixa, després van comprar uns quants timbals i eren les mateixes dones o fills dels membres del grup qui els tocaven des de les primeres actuacions fins a l'any 1992, en què va aparèixer la colla gegantera Tota l'Endenga i van passar a ser ells els encarregats de posar la part de percussió durant els correfocs.

BOTAFocs, TRAQUES I CARRETILLES

El material que tiraven durant el correfoc estava format per carretilles de diferents colors (blanques, verdes, vermelles), carretilles de l'Arboç (aquestes havien estat fabricades a petició de la colla de l'Arboç i feien l'espurna i el radi més gros), sortidors, volcans, bengales, botafocs, cortines de fum,

traques... Tot aquest material l'acostumaven a comprar a la Pirotècnia Igual de Canyelles, a la Pirotècnia Catalana de l'Espluga de Francolí, a Castelldefels i a Reus. Les carretilles anaven dins d'uns bidons de ferro i les transportaven en cotxes particulars. Es guardaven al magatzem del cap de colla, Josep M. Garriga Sabaté, o en magatzems d'altres membres de la colla. El mateix cap de colla ens explica que una vegada va arribar a tenir guardades al magatzem unes 4.000 carretilles. Pel que fa a la contractació de l'assegurança, no hi havia cap asseguradora que se'n volgués fer càrrec, ja que el material que portaven era força perillós. El que sí es comprometien a fer-los era una assegurança per persona, però això no els sortia a compte perquè no sempre eren les mateixes persones les que actuaven.

Segons Josep M. Garriga, tenien molt clar que en el transcurs del correfoc els diables no havien d'anar a envestir a qui no els vingués a buscar; la gent de fora, que s'ho mira i no vol participar, no s'ha de

⁴ Botafocs: en l'antiga artilleria, pal que portava en un cap la metxa encesa per a calar foc al canó (Gran Enciclopèdia Catalana)

A dalt, imatge presa durant una de les festes de Barris de l'Eixample on es veu Josep M. Garriga Sabaté portant l'anomenat "bastó gros"

A baix, a l'últim vestuari es va incorporar la figura d'un drac a la capa dels diables

CEDIDA PER JOSEP M. GARRIGA

CEDIDA PER JOSEP M. GARRIGA

molestar; qui realment tenia ganes ja els anava a buscar, s'agafaven als diables i saltaven conjuntament. S'havia de tenir molta cura a l'hora de tirar les carretilles, ja que pels carrers per on es feia el recorregut els cotxes s'havien de retirar perquè les carretilles deixaven unes taques a la xapa del cotxe i al vidre que ja no marxaven mai més. Algun cop havien tacat algun que altre cotxe, tot i les mesures preses. En molts correfocs és típic tirar aigua a la gent que hi participa, per això més d'una vegada els mateixos diables han estat víctimes de la remullada. A ells no els fa res que els mullin, però és perillós, perquè l'aigua apaga la metxa de la carretilla i llavors no saben si està apagada o no i hi ha perill que els peti a les mans o a prop de la cara.

FORMACIONS

Tota colla de ball de diables ha de dedicar unes hores a preparar les diverses formacions que farà durant l'actuació. El grup de diables del barri es reuneix al magatzem del Maties Garriga o al del Josep M. Garriga per tal d'assajar alguna que altra formació, però els resultats no van donar el seu fruit. Recorden, però, una vegada que van assajar una formació on un pujava assegut a les espatlles d'un altre, aguantant a cada mà un bastó, llavors la resta dels membres els envoltava, fent una rotllana i amb el bastó de tirar mirant cap enfora. A l'hora de posar-la en pràctica, tot anava bé, fins que a un dels diables situats a la rotllana se li va acudir enretirar-se per mirar com quedava la formació, amb tan mala sort que va cremar el cul de la persona que es trobava damunt de les espatlles. A partir d'aquest incident no van assajar cap més formació i cadascú tirava per on volia.

BIBLIOGRAFIA

Fulletó de l'exposició "Som diables. La cara fosca de la festa" produïda per Diables de Granollers, l'Olla dels pobres i Carrutxa.

Pàgina web del Ball de Diables de Falset - Colla d'en Pere Botero <<http://www.personal5.iddeo.es/unioz/diables.htm>>.

Temps de Barris. Full de divulgació de cultura tradicional i popular l'Anjub núm. 1 (maig 1994).

Gran Enciclopèdia Catalana. Enciclopèdia Catalana. Barcelona, 1990.

ALTRES FONTS

ARXIU ANJUB. Entrevista a Josep M. Garriga Sabaté (novembre 2003).

LA TRACA FINAL

Un dels motius de la seva dissolució va ser que no hi havia gent per poder continuar actuant; un grup o colla de diables necessita comptar amb un bon nombre de persones i ells es van trobar que no hi havia continuïtat generacional; els membres fundadors es van anar fent grans i no es va trobar relleu. La seva última actuació va ser per la festa de Barris de l'Eixample de l'any 2001, però creuen que si hi ha un grup de joves que s'hi animi es podria tornar a actuar. Per a això s'han de donar una sèrie de condicions, de les quals podem destacar: perdre la por al foc però no el respecte, gent nova amb ganes de continuar el que ells havien començat, un grup d'unes 20 persones encarregades de tirar les carretilles, 5 o 6 persones que toquin els timbals i unes quantes persones de suport. Quant als vestits, es podrien aprofitar els que ells tenien i si es fan de nou s'haurien de fer de roba de sac, ja que es més resistent a les espurnes. Actualment existeix un grup de joves que, engrescats per la idea, han muntat una colla anomenada Ball de Diables de Cambrils "Els Cagarrires" i que en són els seus successors.

RECORDS QUE CREMEN

Al llarg de la seva trajectòria, hi hagut alts i baixos, però el record d'aquelles anècdotes els fa reviure aquells bons moments passats. Una d'elles va passar en una actuació a Santa Bàrbara. Havien celebrat el cós blanc i el terra havia quedat ple de confeti. Ells van començar a tirar i al cap d'una estona es van adonar que estaven envoltats de foc, tant per baix com per dalt, perquè el confeti havia començat a cremar. La solució va ser escombrar el carrer al mateix temps que ells actuaven. Una altra, els va passar a Picamoixons. Just començar el correfoc, se'ls va calar foc a un dels bidons on portaven 500 carretilles i allò va començar a petar fins que no en va quedar cap. En la mateixa actuació, es van adonar que es cremava la cuneta a causa d'una espurna que hi havia anat a parar. Recorden també una vegada que els havien contractat per actuar a les festes de Vilanova d'Escornalbou; havia caigut un aiguat i el poble estava sense llum. Això a ells no els afectava, només necessitaven llum per canviar-se, perquè amb la llum de les carretilles n'hi havia prou, i partir d'aquell any quan hi anaven a actuar ja treien el llum del poble perquè així l'espectacle lluia més.

Contalles sobre personatges populars: els herois

JORDI MORENO ROVIRA

En el darrer article sobre contalles vam parlar sobre personatges populars coneguts gràcies a les seves excentricitats. Aquest cop és el torn d'alguns herois cambrilencs dels quals la tradició oral ens ha fet perdurables les seves gestes fins al dia d'avui. Parlarem d'un pinxo indesitjable i del valent que li va parar els peus, de l'heroi Vallegues i la seva relació amb el general Prim, i del vell Gatell que va rescatar uns homes desprevinguts en alta mar.

EL PINXO DE LA TAVERNA

La informant d'aquesta contalla afirmava haver-la sentit explicar al seu pare com si es tractés d'un cas veridic. Els personatges eren cambrilencs amb noms i cognoms que vivien a conegudes cases del poble, desgraciadament aquests detalls no han arribat fins als nostres dies. L'acció se centra als carrers del Barri Antic de Cambrils i més concretament a la taverna² que existia a principis del segle passat al carrer de l'Hospital on actualment hi trobem un reconegut comerç de cotilleria. Val a dir, però, que els baixos d'aquesta tenda pertanyien originalment a dues cases diferents i que diverses reformes han unificat. La taverna era situada als baixos de la casa situada més a prop de la riera d'Alforja, per aquest motiu les seves dimensions devien ser força reduïdes.

La contalla explica que la taverna era sovintejada per un pinxo³, una persona prepotent que amb el seu comportament feia sentir tothom incòmode. Sovint obligava els clients de la taverna a fer coses contra la seva voluntat, com per exemple caminar amb una sola cama o fer altres jocs d'equilibri. Qui no volia soroll cedia a les seves pressions. De fet tenia tothom atemorit i ningú gosava plantar-li cara. Tips d'aquesta situació va arribar un vespre en què un client de la taverna es va negar a seguir les ordres del pinxo. Davant la negativa, es va passar ràpidament de les paraules als fets i el pinxo es va treure un ganivet, començant així una forta baralla. L'habilitat del

seu contrincant va ser tal que amb tan sols una espardenya no només va derrotar el pinxo sinó que també el va matar. Una reliscada i un fort cop al cap van posar fi a la vida del pinxo.

La reacció del guanyador va ser córrer a casa seva, situada al carrer de Foix. Una mort representava un delictes i ell no en volia saber res. L'ordre públic d'aleshores va fer acte de presència al lloc dels fets aquella mateixa nit. Però els clients de la taverna no volien dir qui era la persona que s'havia barallat amb el pinxo perquè la seva mort era considerada com una bona gesta. Finalment s'havien acabat les humiliacions d'aquell incòmode personatge, però van cedir a les pressions de l'autoritat i van donar una llista de persones que havien estat a la taverna aquell vespre. La investigació va continuar per les cases fins arribar al carrer de Foix, on van trucar a la porta de la casa d'aquell valent contrincant. Va sortir a rebre'ls la mare actuant de còmplice; segons ella el seu fill feia hores que dormia i no tenia res a veure amb aquella mort. Era una nit molt freda i van voler comprovar que la versió de la mare era correcta. Van pujar a l'habitació del fill i el van trobar profundament adormit. La calor del seu cos i la tranquil·litat del seu semblant feien pressuposar que no mentia i sense suficients proves per incriminar-lo van haver de pressuposar la seva innocència. Sembla ser que la mare va reaccionar ràpidament a aquella situació inusual i va fer dormir el seu fill al llit del seu germà, d'aquesta manera va entrar

1 "Aquest personatge va néixer a Cambrils l'any 1813, fill d'una família pagesa, coneguda per cal Vallegues" (SALCEDA, p. 249)

2 Montserrat Vidiella recull el renom lo Faci: "la seva hereva, la Tuies Faci, vivia al carrer de l'Hospital. A principi de segle hi tenia una taverna de les dues que es regien al poble. El renom sembla un hipocorístic de Bonifaci, format per afèresi" (VIDIELLA, p. 255)

3 Pinxo: el qui passat per valent, tracta d'imposar la seva voluntat (ALBERTI, p. 297)

4 "Lloberas va ser condecorat amb la Creu d'Isabel II per les accions portades a terme durant el setge del castell Llaúris el 27 d'abril de 1838, i amb una altra creu igual pel setge de Solsona del 26 de juliol del mateix any. Amb la Cruz de San Fernando per les accions de Biosca del 13 d'abril de 1839, una tercera Creu d'Isabel II pels episodis del 14, 15 i 16 de novembre del mateix any a Peracamps i Hostal del Boix, i una quarta creu de la mateixa categoria per les accions sobre els mateixos punts el 14 i 28 d'abril de 1840. Les Creus d'Isabel II eren pensionades amb deu rals de billó al mes; la de San Fernando també era pensionada amb quantitats diferents segons es tractés de creus de primera o de segona classe" (SALCEDA, p. 249)

5 "Als 32 anys es va casar amb Antònia Montaña i Caparó, el 1845. D'aquest matrimoni van tenir un fill i vuit filles" (SALCEDA, p. 249)

6 "Lloberas va anar a Tarragona a cobrar tres mil pessetes destinades a pagar unes partides de verema que havia comprat a un terratinent de Cambrils. Pel camí van sortir-li uns bandolers, que van intentar de prendre-li els diners. Ell va resistir i van apunyalat-lo, fet que li va causar greus ferides, sense, però, aconseguir el seu propòsit. Malferit, va poder arribar a casa sense haver perdut els diners, però va morir pocs dies després. Era l'any 1876" (SALCEDA, p. 250)

7 "Lloberes, lo carrer d'en: Designa una travessia del carrer Major amb el carrer de les Creus almenys des de 1685" (VIDIELLA, p. 376)

Retrat de Joan Prim i Prats (Reus 1814 - Madrid 1870) que va conèixer el cambrilenc Antoni Lloberes Mallafré probablement en el decurs de la guerra dels Set Anys (1833-1840)

ràpidament en calor i van poder despistar les autoritats.

Durant molt de temps es va mantenir l'anonimat del causant de la mort del pinxo, però gràcies a una persona que el va veure com fugia de la taverna la incògnita de l'assassí del pinxo també va tindre nom i cognoms.

ANTONI LLOBERES MALLAFRÉ, 'EL VALLEGUES'

L'anècdota sobre la trobada casual d'aquest cambrilenc amb el general Prim apareix a diversos llibres d'història local. Vidal al seu llibre de memòries escriu: "en una ocasió ben compromesa agafà la bandera de l'enemic i la donà a Prim. El seu exemple enardeix els decaiguts combatents i s'inclinà la victòria al seu favor. Prim el tenia en gran estima i fou recompensat amb honors militars. Quan en Lloberes es reintegrà a la tasca del camp acabada la guerra, treballava a Vilafortuny. S'esdevingué que en el curs d'una festa de nobles fou reconegut pel gran militar qui li allargà la mà, Lloberes la tenia suada i polsosa i es resistia a allargar-la al valent militar. Aquest li diu: Vinga la teva mà.... mai no és bruta la mà d'un valent".

Segons una informant la trobada casual de Prim amb el Vallegues va ser prop del castell de Vilafortuny, concretament en una sèquia d'una extensió agrícola propera al castell. El general Prim juntament amb altres nobles celebraven unencontre al castell. En el decurs d'aquesta reunió, Prim va recordar com l'ajuda d'un valent cambrilenc va ser decisiva en la victòria d'una batalla. Llavors va preguntar per ell i per la seva sort. Prim va tindre una sorpresa quan es va assabentar que treballava com a pagès molt a prop d'allí i va voler saludar-lo personalment amb una encaixada de mans. Aquesta versió de la història difereix lleugerament de la proporcionada per Vidal, però la frase "mai no és bruta la mà d'un valent" es torna repetir.

La mateixa informat també recordava haver sentit explicar que després de pronunciar aquestes històriques paraules Prim li va preguntar per què encara treballava com a pagès si ell mateix s'havia encarregat de recompensar-lo amb una paga de per vida. Quan Vallegues li va dir la quantitat que rebia, que era molt inferior a la que li pertocava

realment, Prim es va comprometre a arreglar-li la paga. Però poc després Prim va ser assassinat i Vallegues va continuar rebent la mateixa quantitat de diners.

Josep Salceda Castells, cronista oficial de la vila, va dedicar una de les seves estampes a aquest personatge. Aporta gran quantitat d'informació i situa la història en un espai i temps determinat, "a l'Antoni, per sobre els vint anys, va arribar-li l'hora d'anar a soldat. Els temps eren dolents, tot just començava la primera guerra carlina, potser més coneguda com la guerra dels Set Anys (1833-1840). [...] No sabem a quines unitats militars va fer cap Lloberas, però sí que sabem que va ser posat a les ordres d'un jove oficial fill de Reus que es deia Joan Prim i Prats. [...] El cas és que Prim va fer de Lloberas el seu assistent o ajudant mentre va durar aquella guerra, que el futur general va fer, no cal dir-ho, al costat liberal. Valent Prim i valent Lloberas, pel que sabem, la compenetració va ser quasi perfecta en els fets bèl·lics i segurament en un cert clima d'amistat, i així el segon va veure els successius ascensos del primer, de tinent fins a coronel, sempre al seu costat. Lloberas no podia ascendir fàcilment per ser soldat de lleva i, a més, com hem dit, il·letrat, però la valentia, la bravura, el coratge i decisió de què feia mostra a l'hora del combat li van valer nombroses condecoracions, sens dubte a proposta del seu oficial. [...] Quan va acabar aquesta primera guerra carlina, després en vindrien d'altres, l'Antoni ja quasi tindria una trentena d'anys, i va retornar a Cambrils, on segurament reemprendria la feina del camp interrompuda durant tant llarg període".

El cronista aporta rics detalls sobre les anècdotes existents al voltant de Lloberes, "sembla que els fets es produïren el 18 de juliol de 1837, després que les forces liberals que comandava Prim aixequessin el setge que el general carlí Urbiztondo havia posat al poble de Prats de Lluçanès. De cap a Manresa, els liberals foren sorpresos per unes columnes carlines, i s'inicià una dura batalla enmig de l'estrèpit de la qual Lloberas, deien les veus populars que agafat a la cua del cavall d'en Prim, va prendre la bandera de les mans de l'oficial carlí, després que hagué de matar-lo. [...] Mossèn Antoni Recasens en uns versos inèdits conta que, força anys després de tot el que hem contat, l'hisendat cambrilenc Benet Ferré va convidar al ja general Prim a un dinar en una finca que Ferré tenia a Vilafortuny. Aquest tenia indicis que Lloberas podia ser a un dels estanys que llavors hi havia en aquella zona, pescant anguiles, i ho va comentar a en Prim, que va mostrar interès a

anar-lo a veure. En efecte, allí el va trobar. Prim el cridà i va allargar-li la mà, que Lloberas va refusar tot assenyalant que era plena de fang. Prim va dir-li: «les mans d'un valent mai no són brutes».

Pere Anguera ha editat recentment una nova biografia sobre el general Prim. Hi trobem descrita la gesta de la presa de bandera, però cap referència al nostre il·lustre convilatà: "El 14 de julio de 1837 formaba parte de las tropas que a las órdenes del barón de Meer, capitán general de Cataluña, salieron de Manresa para socorrer a Prats de Lluçanés, que se hallaba asediado. Cerca de Sant Miquel de Tarradell los hombres de Prim participaron en el desalojo de Tristany, decisivo para la victoria liberal. El 18 participó con fortuna en diversos combates cerca de Pedrosa y en Sant Feliu de Sasserrres. En Sant Feliu penetró solo entre las filas carlista, y se apoderó de la bandera del batallón bautizado como Cuarto de Cataluña. De Meer le recompensó en el mismo campo de batalla con la Cruz de San Fernando de primera clase".

Novament es fa difícil discernir entre els fets que van ser realitat dels que són ficció, però es tracta d'una anècdota molt coneguda pels cambrilencs i transmesa oralment fins als nostres dies. La informant havia sentit explicar al seu pare la quantitat de diners de la paga de Vallegues,⁴ el fet que estigués casat i amb fills⁵ i la raó de la seva residència, a la tercera o quarta casa a mà esquerra del carrer de Fàbregues si entrem pel carrer Major.

Vidal explica al seu llibre el destí tràgic d'aquest heroi cambrilenc: "com home de confiança d'un comerciant de vins era portador d'una quantitat de diners, que des de Vila-seca portava a Cambrils. En els paratges de Torre Bargallona fou assaltat per uns bandolers que li causaren grans ferides de les que morí dies després".⁶

Per acabar només comentar l'existència del carrer de Lloberes, travessia del carrer Major amb el carrer de les Creus. Malgrat que algú pugui pensar que es tracta d'un homenatge al nostre heroi, el carrer ja portava aquest nom molt abans que nasqués l'Antoni Lloberes.⁷

ELS HOMES DEL COSSI

Recollim gràcies a un informant l'anècdota del salvament d'uns naufrags en alta mar. Aquest cop, es tracta de fets reals ocorreguts a finals del segle XIX. Aleshores era costum anar als pinars costaners per

fer-hi dinars de germanor. Eren reunions multitudinàries on hi participaven cambrilencs de la vila i de la platja. Sovint algun pescador portava un botet per fer viatges recreatius de curta durada a canvi de 15 o 20 cèntims d'aquells temps. Quatre homes de vila van pensar en construir el seu propi vaixell i el van encomanar al Pepet Boter de l'actual plaça d'Espanya. Amb un carro van baixar aquella nau improvisada fins a la platja. Ja dins el cossi, els quatre homes van gaudir de l'enginy mentre un fort vent de mestral se'ls emportava lluny de la costa. La diversió es va convertir en preocupació quan es van veure incapaçs de tornar a la platja. Des del pinar de la Musica van córrer a demanar auxili fins al port de Cambrils. El pescador Josep Font Gatell va sortir amb una barca de vela a socórrer els incauts naufrags. D'aquesta gesta en va rebre una medalla com a heroi i es va compondre una poesia en record dels fets:

*El 18 de juliol senyors,
ja podeu tenir present,
com els feia córrer el vent,
dintre d'un cossi.*

*Barca de nova invenció,
i per capità en Maurici,
se'n van anar a fer la teca,
al pinar de la Musica.*

*Quan el fort vent se'ls emportava,
i el Pau Lindo els va veure,
tot corrent va anar avisar,
i la barca del Gatell va sortir i els va salvar.*

Medalla concedida a Josep Font Gatell en reconeixement al seu acte heroic de salvament de naufrags forma part del fons del Museu d'Història de Cambrils (Dipòsit del CEC)

BIBLIOGRAFIA

- ALBERTÍ, Santiago: *Diccionari de la llengua catalana*, 1984.
- ANGUERA, Pere: *El general Prim: biografia de un conspirador*. Ed. Edhasa. Barcelona, 2003.
- POBLET, Josep Maria: *Prim: militar diplomàtic, polític, conspirador, home de govern*. Ed. Portic, 1975.
- SALCEDA, Josep: *Quaranta anys d'estampes cambrilenques*. Edicions El Mèdol. Tarragona, 1998.
- VIDAL, Josep Maria: *El llarg camí d'un poble, cròniques cambrilenques*. Ajuntament de Cambrils. Cambrils, 1990.
- VIDIELLA, Montserrat: *Onomàstica de Cambrils i del seu terme municipal*. Ajuntament de Cambrils. Cambrils, 2000.

ALTRES FONTS

- ARXIU ANJUB. Entrevista a Maria Jornet Gibert (1995).
- ARXIU ANJUB. Entrevista a Josep Maria Crusells Nolla (1994).
- ARXIU ANJUB. Entrevista a Joan Font Costa (2002).

Una estadística agrícola de Cambrils del 1918

JOSEP M. T. GRAU I PUJOL

1 AHT. Fons Hisenda, signatura 3512

Tot i les precaucions que hem de tenir amb les dades que procedeixen de fons de naturalesa fiscal, aquestes poden esdevenir d'interès per als historiadors per conèixer aspectes socials i econòmics d'una població. N'és un exemple el fons de la Delegació de Tarragona del Ministeri d'Hisenda (s. XIX-XX), conservat a l'Arxiu Històric de Tarragona. El seu contingut és molt divers, atenent a les diverses impositcions estatals: rústica, urbana, industrial, consums, timbre, automòbils, duanes, etc.

De la vila de Cambrils, d'entre els molts documents que conté, farem esment d'una declaració sobre la producció agrícola realitzada el 23 de febrer de 1918,¹ una estadística elaborada per l'ajuntament cambrilenc a instàncies del govern civil sobre l'economia agrària. Es tracta d'un expedient de 29 fulls impresos, mida doble foli, amb les respostes manuscrites.

Les caselles a omplir ens orienten sobre la informació que hi podem trobar: nom i cognoms del productor agrari o pagès, adreça d'aquest i llur qualificació (propietari, mitger o "expendedor"),

total de la producció i part que es reserva per al consum familiar, i servei de l'explotació (llavors i menjar per als animals). S'anoten garrofes, palla, cereals (blat, morenc i arròs), llegums (fesols, cigrons), horta (patates) i altres per a l'energia domèstica (llenya, carbó). Les unitats de pes i capacitat emprades són quilograms i litres respectivament. No consta el seu valor de mercat. Com a exemple de la cura que cal tenir amb les dades fiscals, veiem que en la majoria d'explotacions el total de la producció coincideix amb la que es reserva per al propi consum, és a dir, que no es declara cap excedent, que tindria la possibilitat de ser venut.

Hi consten tots els terratinents, fins i tot els absents residents fora, com els veïns de Barcelona Carles Roig Rovira i Maria Fernández Escalante.

Aquesta estadística caldria complementar-la amb l'anàlisi de cadastres que aportin dades de conreus i propietaris (jornals i plantació), de padrons d'habitants (per comptabilitzar la mitjana d'alimentació per família), de censos ramaders, etc.

Grup de gent veremant en una vinya sota l'estació del tren, a la partida de l'Horta de Santa Maria

anjub.net rep 10.000 visites en un any

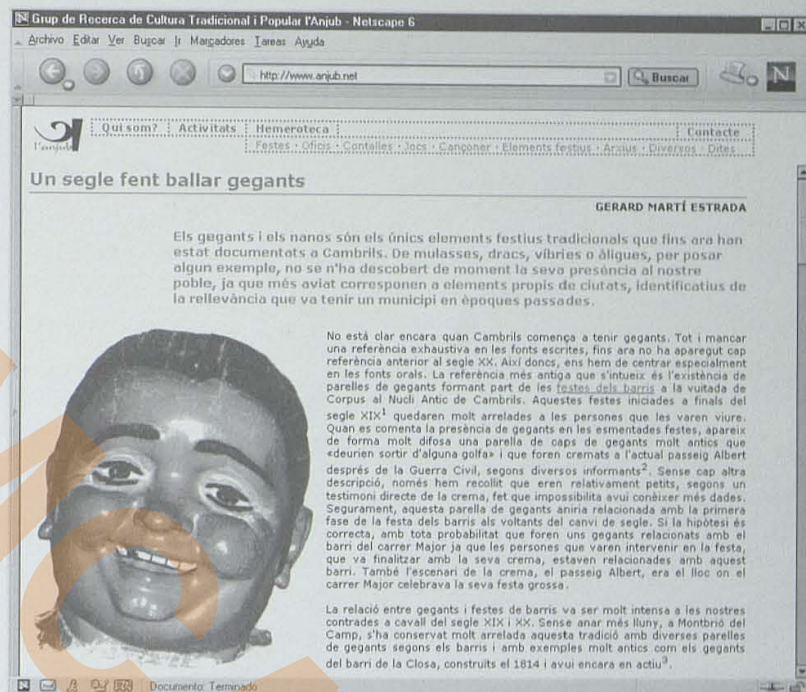
www.anjub.net

JORDI MORENO ROVIRA

Un complet servei d'hemeroteca digital permet accedir a tots els articles publicats per L'anjub durant els més de 10 anys d'activitat

La pàgina web de L'anjub ha superat durant el seu primer any d'existència la xifra de 10.000 visites. Tot i que l'arrencada va ser tímida al començament, el nombre de consultes ha anat pujant fins a superar els 2.000 accessos el passat mes de desembre. Actualment rebem com a mitjana 50 visites diàries provinents sobretot de l'Estat espanyol, però també d'altres països del món, com ara Andorra, Mèxic, el Regne Unit, Holanda, Alemanya i Itàlia. La presentació oficial de la pàgina es va fer el gener del 2003 coincidint amb els actes del 10è aniversari de la nostra entitat. Els membres de L'anjub valorem positivament la bona acollida de la web dins la comunitat internauta i aquest fet ens anima a millorar-la. En aquest sentit, darrerament hem afegit una secció dedicada a la paramiologia, on podem repassar les frases fetes que L'anjub ha anat publicant a la *Revista Cambrils* des del setembre de 1997 fins al dia d'avui.

La web recull tots els articles d'estudi i investigació publicats durant els més de 10 anys d'existència de l'entitat classificats per seccions com festes, oficis antics, contalles, jocs tradicionals o els elements festius. Són gairebé una quarantena d'articles que sovint es relacionen entre ells mitjançant enllaços i que permeten al lector accedir a informació addicional sobre un terme o paràgraf en concret. Articles enriquits amb gran quantitat de fotografies i elements multimèdia. Per exemple,

dins la secció d'elements festius, a l'article sobre el Ball de Bastons de Cambrils podem descarregar un vídeo de l'actuació de la Colla Vella de Cambrils durant els anys 80 del segle xx i també la cançó 'La Tal-lara' editada per la Fonoteca de Música Tradicional Catalana. A partir de les estadístiques de la web hem comprovat que els articles relacionats amb el cançoner popular, els jocs tradicionals i els oficis antics són els més visitats. Els articles dedicats al cicle festiu també tenen molta acceptació, sobretot setmanes abans de la celebració d'una festa en concret.

Properament la pàgina de L'anjub comptarà amb un cercador intern que permetrà als usuaris trobar la informació més fàcilment. Altres millores en què estem treballant és la publicació d'un directori amb les entrevistes que conformen el nostre arxiu sonor així com una secció de fotografia històrica a partir de les sessions realitzades pels nostres informants.

Imatge d'un dels articles publicat electrònicament a la pàgina web de L'anjub <www.anjub.net>

B

D

R

Z

A

AMICAM

l'anjub

GRUP DE
RECERCA DE
CULTURA
TRADICIONAL
I POPULAR
DE CAMBRILS